
A VÉDHIMLŐOLTÁS HATÓSÁGI MEGSZERVEZÉSE MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN – A MEGYÉK VISZONYULÁSA A KÖZEGÉSZSÉGÜGYI KÉRDÉSEK MEGOLDÁSÁHOZ A VAKCINÁCIÓ TÜKRÉBEN

KISS LÁSZLÓ

A himlő elleni védőoltás, az *E. Jenner* által bevezetett vakcináció magyarországi történetének egyik izgalmas kérdése: mikor vált *országosan kötelezővé* a védőoltás? A kérdés azért izgató, mert a szakirodalomban nem találtunk egyértelmű választ a kérdésre. Mielőtt idéznénk az eddig született válaszokat, érdemes egy rövid kitekintést tennünk a nagyvilágba, hogy legyen hasonlítási alapunk.

Dr. G. Jochmann, berlini professzor 1913-ban kiadott *Pocken und Vaccinationslehre*, azaz *A himlő és a vakcináció tana* c. könyvében külön fejezetet szentelt „a vakcináció elterjedésének”. *Jochmann* szerint egy kis itáliai fejedelemség, Piombino és Lucca – 1805 és 1815 között létezett és *Baciocchi*, Napóleon egyik sógora volt az uralkodója – járt elől a jó példával: 1806. december 25-én „oltási törvényt” (*Impfgesetz*) adott ki¹. A német fejedelemségek közül Bajorország volt az első, amely 1807. augusztus 26-án királyi rendeletben vezette be az „oltási kényszert” (*Impfzwang*). E szerint minden gyermek, kivétel nélkül élete első évében beoltandó.² Az ismertebbek közül Baden 1808-ban, Württemberg 1818-ban tett hasonló lépést. Poroszország – szépapáink Burkus Országa – eltekintett a törvényes szabályozástól, viszont már 1802-ben Berlinben *Ch. W. Hufeland*³ (1762-1836) és *Bremer* vezetésével oltóintézetet (*Impfanstalt*) nyitott. Egy 1803-ban kiadott közrendelet (*öffentliches Reglement*) az államhatalom egyik fontos céljának nevezte a vakcináció támogatását.⁴

¹ *Jochmann* (1913) 149

² *Jochmann* (1913) 149

³ *Hufeland* neve jól ismert volt tájainkon is, hiszen a „makrobiosis”-t, azaz a hosszúéletiséget – mai fogalommal: egyéni egészségtant – tárgyaló könyvét már 1797-ben átültette magyar nyelvre Kováts Mihály. Mind *Hufeland*, mind *Kováts* lelkes híve lett a himlőoltásnak is.

⁴ *Jochmann* (1913) 150

Hasonlóan alakult a helyzet Ausztriában – „in Österreich” írja Jochmann 1913-ban, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy ekkor még létezett az Osztrák-Magyar Monarchia. Az „Osztrák Birodalom” tehát 1801-ben bevezette a közvetett (indirekt) oltási kényszert azáltal, hogy a császári képzőintézetekbe a felvételt az oltási igazolás (*Impfattest*) bemutatásához kötötte. Ugyancsak 1801-ben a bécsi császári lelencházban *Jean de Carro* kezdeményezésére az osztrák (!) monarchia részére Főoltóintézet (*Hauptimpfinstitut*) nyílt meg. Az intézet árváin állandóan frissen tartott humán himlőnyirokkal látták el a külhoni orvosokat is.⁵ Köztük a magyarországiakat is – amint erről már korábban írtunk.⁶ Jochmann 1801-es adatát módosítja egy bécsi szerző közlése – a bécsi Egyetem Történeti Intézetének igazgatója szerint „1802-ben betiltották a variolizációt és a lelencház egyik szobájában berendezték Ausztria első oltóintézetét”⁷.

Jochmann könyvében nem esik szó Magyarországról.

Jenner hazájában csak 1840-ben tiltotta be a Parlament a variolációt. 1853-ban pedig újabb törvény született a vakcináció egész népességre kötelező (*compulsory vaccination of the entire population*) bevezetéséről, igaz, „it was not effectively enforced”⁸. *Behbehani* szerint 1821-ig Bajorország, Dánia, Hannover, Norvégia és Svédország tette törvényileg kötelezővé az oltást, „a többi európai ország, nemsokára, ezt követően”⁹.

E rövid nemzetközi áttekintés után nézzük meg a magyar szakirodalom állításait. A mindmáig megkerülhetetlen alaplűnek tekintett, 1953-ban kiadott *Az újkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története* című *Gortvay*-mű több alkalommal utal a himlő elleni védőoltás, a vakcináció „hatósági megszervezésére”. *Schraud Ferenc* országos főorvos az 1804. március 13-án kelt 5524. számú helytartótanácsi rendelettel „az óvhimlő oltonyozását (!) az egész országba bevezette” írja a 14. oldalon, majd pár sorral lejjebb a *Schraudot* követő *Pfisterer András* országos főorvos érdemének tudja be, hogy *hatósági feladattá tette a himlőoltást*.¹⁰ „Az 1813. évi királyi dekrétum alapján, amely a himlőoltásnak az egész országra való egységes kiterjesztését és egyöntetű végzését rendelte el, a helytartótanács az 1813. évi 28769 számú rendeletével a himlőoltást országosan kötelezővé tette”. Ezen állításait ismétli meg az egészségügyi közszolgálat 1790 és 1825 közti alakulását tárgyalva: *Schraud* nevéhez fűződik a himlőelleni oltás országos bevezetése ill. *Pfisterer* tette kötelezővé országosan a himlőoltást, melyet 1813-ban egységesen szabályozott.¹¹

Gortvay idézett műve 1953-ban jelent meg. Előtte 1950-ben tette közzé *A himlőoltás magyar története* c. tanulmányát – könyvének idézett állításai itt szerepelnek először.¹² Sajnos, mindkét esetben – bár idézőjelek közt szerepelteti a *Schraudra* ill. *Pfistererre* vonatkozó állításait – nem közli az idézetek szerzőjét, forrását (1950-es tanulmányának

⁵ Jochmann (1913) 150

⁶ Kiss (1995)

⁷ Wykliczky (1987) 360

⁸ Behbehani (1983) 481

⁹ Behbehani (1983) 482

¹⁰ Gortvay (1953) 14

¹¹ Gortvay (1953) 118

¹² Gortvay (1950) 677-678

nincs irodalomjegyzéke, sem jegyzetapparátusa). Gortvay előtt, 1929-ben *Magyary-Kossa Gyula* foglalt állást e kérdésben: „Magyarországon csak 1829-ben tették kötelezővé a védhímlőoltást...”¹³ Sajnos, ő sem közölte állításának forrását. Egy, friss, a magyar egészségügy utolsó 125 évét tárgyaló monográfiában pedig ez olvasható: a védhímlőoltást Magyarországon 1801-től eredményesen alkalmazták, „általános védőoltásként 1887-ben rendelték el”¹⁴ Ugyanezen szerző egy korábbi, a Helytartótanács levéltárában szerzett adataiból összeállított dolgozatának egy lábjegyzetében ezt írja: „*Lenhossék Mihály* „mint országos főorvos 1829-ben elrendelte a hímlőoltást”¹⁵. Közel évtizeddel később viszont már így fogalmaz: „*Lenhossék... 1829-ben elrendelte a kötelező módon történő oltást, ami valóban rendkívül fontos rendelet a hazai járványtörténetben, viszont továbbra sem lett eredményes... véglegessé 1876-ban a közegészségügyi törvénnyel vált...*”¹⁶. Egy a „*hímlőoltás bevezetésével*” foglalkozó tanulmány bevezetőjében ez olvasható: „...*mintegy fél évszázadnak kellett eltelnie addig, míg az 1876. évi XIV. tc. az általános alkalmazást kötelezővé tette*”¹⁷.

Próbáljuk meg – újabb, korabeli forrásokat bevonva – tisztázni, mi is történt/történhetett a 19. század első harmadában a védhímlőoltás ügyében.

Jenner felfedezését megelőző időszakban, tehát a 18. század utolsó évtizedéig „*nem találkoztunk hivatalos ellenintézkedésekkel*” – írja kitűnő történeti statisztikai tanulmányában *Duka Zólyomi Norbert* (1908-1989), pozsonyi orvostörténész. Az egész Európára kiterjedő 1796-os járvány idején – valószínűleg ez ösztönözte Jennert is sorsdöntő kísérlete elvégzésére – a Helytartótanács felszólította a városi hatóságokat, hogy a kebelükbe tartozó orvosokat a járvány felléptekor küldjék ki a helyzet felderítésére, ajánljanak hathatós orvoslást és minderről terjesszenek be jelentést. A felszólításnak sok haszna nem volt, Pozsonyban pl. „a járványellenes intézkedések kimerültek a halálos esetek összeírásával és bejelentésével”¹⁸. Még négy év múlva is, 1800-ban, egy újabb hímlőjárvány kitörésekor a Helytartótanács úgy vélte, hogy kötelességének eleget tesz, ha figyelmezteti a városokat: a járvány beálltakor kötelezzék orvosait, seborvosait az azonnali jelentés megtételére.¹⁹ Úgy véljük, hogy a Helytartótanács ilyen „laza” hozzáállásában az 1800-ban kitört járványhoz közrejátszhatott az a tény is, hogy az 1786-ban felállított, a Helytartótanácsot szakmai kérdésekben segítő Országos Főorvosi Hivatal *Veza Gábor* protomedikus halálával 1799-ben megürült, és azt csak 1802-ben töltötték be újra a már többször említett és elismert járványszakértő hírében álló *Schraud* személyében.²⁰

Annyi bizonyos, hogy a vakcinációval való első magyarországi próbálkozások idején, 1801-ben²¹ már felmerült az oltás hatósági, állami felügyeletének gondolata. Az egyik első magyar vakcináló, egy győri gyakorló orvos, *Beke Márton* (? – 1806), a már akkor patinás

¹³ Magyary-Kossa (1929) 170

¹⁴ Kapronczay (2001) 153

¹⁵ Kapronczay (1994)263, 12. lábjegyzet

¹⁶ Kapronczay (2003) 1095

¹⁷ Blázy (1972) 157

¹⁸ Duka Zólyomi (1977) 341-342

¹⁹ Duka Zólyomi (1977) 342

²⁰ Gortvay (1953) 118

²¹ Kiss (1997)

pozsonyi német újság mellékletében terjedelmes *Jelentést* (Anzeige) tett közzé a himlőoltás állásáról. Rövid „nemzetközi” körkép után ezt írta: „*A pesti orvosi kar indítványozni akarta Őfelségének, az osztrák államok minden fakultásáról egy orvost kinevezve, dr. Carro bevonásával Bécsben tanácskoznának azon rendszabályokról, melyeket elfogadnának, hogy a tehénhimlőoltás (Kuhpockenimpfung) az osztrák államokban az állam védelme alatt nyilvánosan vezetessen be – hogy már megtörtént-e, nem tudom...*”²² (Beke, 757). Beke értesülését valószínűleg Carro – eredetileg francia nyelven megjelent – *Megfigyelések és tapasztalatok a tehénhimlő beoltásáról* című könyvének német fordításából szerezhette. A könyv utolsó oldalain Carro közli a pesti orvosi kar dékánjának, Schraud Ferencnek, 1801. április 20-án keltezett, latin nyelvű levelének német fordítását. Ebben írja Schraud, mire készül az orvosi kar – lásd Beke fogalmazásában. Carro nem kommentálta Schraud javaslatát. A pesti orvostudományi kar történetét feldolgozó Győry nem ír Schraud dékán ilyen irányú kezdeményezéséről, sem az 1802-től országos főorvossá (protomedikussá) előrelépő Schraud himlőoltás körüli ténykedéséről.²³ Mindmáig egyetlen modern életrajza is mindössze ennyit közöl: „*Országos főorvosként jelentős szerepe volt abban, hogy hazánkban megkezdődött majd elterjedt a himlőoltás, amelyet ő maga ugyan nem végzett*”.²⁴

A törvényes, hatósági szabályozás mellett érvelt a vakcinálás egyik erdélyi úttörője, Nyulas Ferenc is (1758-1808) a *Kolozsvári tehénhimlő* című, 1802-ben kiadott könyvében. „*Sok paraszt inkább hagyja meghalni gyermekét, semmint fizessen a doktornak*” ti. a védőoltásért, viszont ha törvény írja majd elő az ingyenes oltást, a csak a profitot néző orvosok sem utasíthatják azt vissza – írja szókimondó doktorunk.²⁵ Korrigálnunk kell Friedrich azon állítását, hogy Nyulas e véleményét erdélyi protomedikusként írta volna, hiszen az országos főorvosi állást csak 1806-ban foglalta el.²⁶

A hatóság számára tehát az egyik feladat az volt, hogy a „szegény adózó nép” számára ingyenessé és elfogadhatóvá kell tenni a védőoltást. Másik fontos feladat: az oltók számára könnyen elérhetővé kell tenni az oltóanyagot. E két feladat megoldására született meg a Gortvay által említett, Schraud protomedikus által kezdeményezett 5524/1804 számú helytartótanácsi rendelet, mely az „*óvhimlő oltonyozását az egész országba bevezette*”.²⁷ E rendelethez két melléklet csatlakozott. Egy kilenc paragrafusból álló „*népoktatás a védőhimlőről*” – csak a német nyelvű változatát találtuk meg a Zólyom vármegye iratait is őrző besztercebányai levéltárban *Volks-Unterricht über die Schutzpocken* címmel. A másik, 88 §-t számláló oktatás a seborvosok számára készült. Valószínűleg e rendelethez kapcsolódott az Országos Széchényi Könyvtár Kisnyomtatvány Tárában őrzött „*7544. 1804 Keresztény szülők!*” kezdetű röpirat is. Idézzük a témánk szempontjából fontos tételét: A tehénhimlő oltás által „*gyermekeiteket semminémű veszedelemre ki nem teszitek, midőn ezen oltást gyermekeiteknek akármely idejekben, az Esztendőnek akármelyik részében, minden költség nélkül véghez vihetitek...*”.

²² Beke (1801) 757

²³ Győry (1936)

²⁴ Kapronczay (1976) 359

²⁵ Friedrich (1972) 148

²⁶ Spielmann (1984) 1579

²⁷ Gortvay (1950) 677

A másik feladat megoldásához e rendelet az „oltóanyag gyűjtésére” hat „oltó-főállomást” szervezett: Budán és Pesten ill. Kassán, Gyulán, Pozsonyban és Zágrábban. A két egymás közelében, Budán ill. Pesten létesített állomásra valószínűleg azért volt szükség, hogy – állandó híd hiányában – a Dunántúl orvosai sose maradjanak oltóanyag nélkül. Pozsony ill. Kassa a Felvidék nyugati, keleti végeit is elláthatta, míg Zágráb Horvátország számára biztosította az oltóanyagot. Sajnos, tudomásunk szerint, a szakirodalom eddig nem dolgozta fel ezen állomások történetét. Így nem tudunk magyarázatot arra sem, hogy a saját protomedikussal bíró, külön közigazgatás alatt álló Horvátország²⁸ számára miért a magyar Helytartótanács rendelete állított fel oltóállomást?

A szóban forgó 5524. sz. rendelet azt is megszabta, hogy az oltásokat *nyilvánosan*, az oltási bizottság tagjainak, a hatósági és a helyi társadalom vezető személyiségeinek jelenlétében kell végezni.²⁹ Hogy ez végül is hogyan valósult meg megyei szinten, azt csak az egyes megyék levéltárai, megyei jegyzőkönyvei árulnák el. Gömör megyében pl. ez olvasható az 1804-es jegyzőkönyv 95. számú bejegyzésében: „*Pillman István e folyó Esztendő 5524. számú kegyes rendelethez hivatkozva jelenti, hogy minden Megyebéli Orvosokat és Seborvosokat behívott az Rendelésben meghagyott Nemes Vármegye Tagjai előtt teendő Tehénhímlő oltásra, továbbá a 26 § értelmében a 3., 4. 10. és 14. Napokban magokat elő adó változásokra való szoros felvigyázására parancsoltatott*”. Az említett *Pillman István* a megye főorvosa, fizikusa (1751-1815), az első magyar, nagyszombati orvosi kar végzettje³⁰ ugyanakkor arra figyelmeztette a vármegyét, hogy a járásbeli seborvosok nagy elfoglaltságuk miatt nem tudnak majd eleget tenni az említett rendelet elvárásainak. Ezért javasolja „*a Nemes Megye nevezze ki érdemlett jutalmazások mellett két arra alkalmas Seborvosokat, akik csupán a téhen hímlőoltogatással foglalatokodnának*”. Csak ígéretet kap, hogy az ajánlatot a megye felterjeszti majd a Helytartótanácsához. Nem tudjuk, megtörtént-e ez, mindenesetre az 1805-es jegyzőkönyvben nem találtunk semmi hímlőoltással kapcsolatos bejegyzést.

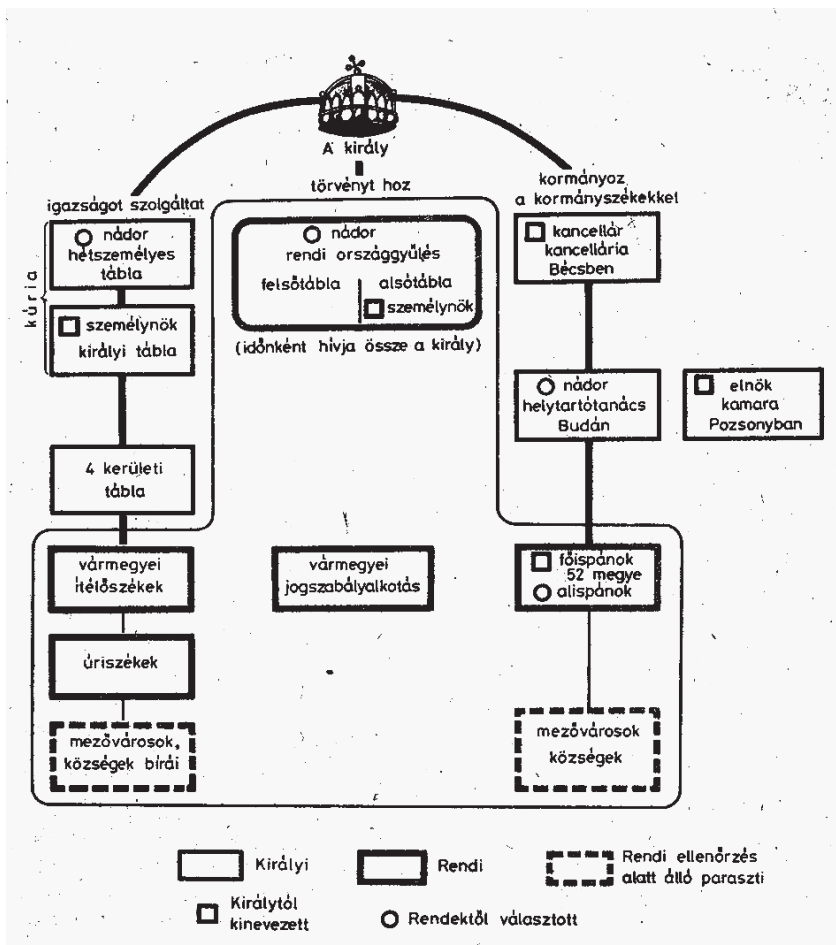
1804-ben tehát csak egy olyan helytartótanácsi rendelet született, melynek végrehajtása nem az ország valamennyi lakosára vonatkozott, hanem csak az országos főorvos fennhatósága alá tartozó „hatósági” orvosokra. Ezt a feltevésünket támasztja alá, egy a pesti orvosi karon, 1846-ban született magyar nyelvű *A hímlőoltás története Magyarországon* című disszertáció is. A téma „egyik legfontosabb forrásának”³¹ tekintett rövid munka szerzője, *Rakitta Alajos* ezt írja az 1804-ben történetekkel kapcsolatban: „... *a hímlő oltás behozatala egész országban sürgettetik...*”, majd következik az 5524/1804 rendelet pontjainak ismertetése. A lakosság csak közvetett módon, felvilágosítással, meggyőzéssel volt rávehető, esetenként karhatalmi erővel kényszeríthető az oltás elfogadására. Jól példázza ezt egy Közép-Szolnok megyéből (Erdély) 1812. szeptember 15-én keltezett levél, amely a bécsi *Magyar Kurir* 52. számához csatolt *Honnyi levelek és tudósítások*-ban jelent meg: „*Egy Jurisdiction (törvényhatóság) sem dicsekedhetik avval a hazában, Közép-Szolnok Vármegyén kívül, hogy abban az emberi Nemzetnek legöldöklőbb métélye az Arábiai hímlő kiirtatott volna ... ezt pedig az elsőb rangú tisztviselőknek köszönhetjük... A Nemesek fiscalis (ügyvédi) actio terhe*

²⁸ Gortvay (1953) 115

²⁹ Gortvay (1950) 677

³⁰ Kiss (2008)

³¹ Dörnyei (2001) 121

A 19. századi magyar államgépezet szerkezete

alatt, a nemtelenek testi büntetéssel (deressel? KL) való fenyegetődéssel kényszerítettek a helységekbe megérkezett Chirurgusokhoz gyermekeiket a béoltás végett vinni, kiket ők nyolc nap múlva ismét megnézvén, ha az első meg nem fogant vagy fattyú himlője volt a beoltott gyermeknek, *ujjabban beoltották... Ennek köszönhetően 4-5 éve nincs himlő a megyében*”.

Próbáljuk meg értelmezni az 1813-ban történeteket: „Az 1813. évi királyi dekrétum alapján, amely a himlőoltásnak az egész országra való egységes kiterjesztését és egyöntetű végzését rendelte el, a Helytartótanács az 1813. évi 28769. számú *rendeletével* a himlőoltást *országosan kötelezővé tette*”.³²

A további fejlemények megértéséhez érdemes vázolni a 19. századi államgépezet, a „hatóság” szerkezetét (lásd a mellékelt ábrát). Ezt Unger Tamás történész kitérő tankönyve alapján tesszük meg.³³ Ez idő tájt nem volt a mai értelemben vett kormány (vagyis egységes végrehajtó hatalom), hanem a kormány feladatát három „főkormányzék”: a Bécsben működő „Kancellária”, a pozsonyi székhelyű „Kamara” és a Budán székelő „Helytartótanács” látta el. Ez utóbbi – élén a nádorral, ő a király helytartója – hatáskörébe tartozott az egész belső közigazgatás: vallás-, közoktatás-, ipar-, közlekedés-, földművelésügy. Unger e felsorolását kiegészítjük az egészségüggyel, hiszen a Helytartótanács kebelében külön osztály (*departamentum sanitatis*) intézte az egészségügyet. A Magyar Királyi Helytartótanács tehát mint „központi egészségügyi főhatóság” működött és a protomedikus, az országos főorvos referálta az ügyeket a Helytartótanács plenáris ülésén.³⁴ A közegészségügy intézésére vonatkozó rendelkezések legtöbbször a „császári dekrétumok” (határozat, végzés) és „*intimátumok*” (bizalmas átirat) egyszerű végrehajtása volt. Ezek rendszerint a bécsi Kancellária útján érkeztek a Helytartótanácsához. A Helytartótanács aztán a törvényhatóságoknak és megyei főispánoknak megküldött „helytartótanácsi rendeletek” (intézkedések) útján utasított az említett dekrétumokban/intimátumokban megszabott feladatok végrehajtására. E bürokratikus út magyarázata: Magyarországon a birodalmi rendeletek nem válhattak automatikusan a hazai jogrend részévé, mert azokat nem a magyar országgyűlés hozta. Ha császár rendeleteit magyar királyként is hatályba kívánta helyezni, *leiratot* kellett intéznie a Helytartótanácsához. A Helytartótanács a leirat szövegét latinra fordította, tartalmát a hazai közjogi viszonyokra adaptálta és saját helytartótanácsi *határozatához* csatolva kihirdette.³⁵

Különösen nagy hatalmat képviseltek ebben az államszervezetben a megyék. Az említett törvényeket és rendeleteket ugyanis a nemesi megye/vármegye hajtotta végre – nemegyszer úgy, ahogyan ő akarta! A megye, mint a helyi nemesség autonóm szervezete, közgyűlésein a saját területére maga is hozhatott jogszabályokat (statútumokat) – lásd az ábrán: „vármegyei jogszabályzás”. S bár igazgatási ügyvitelük a Helytartótanács felügyelete alá tartozott, mégis elsősorban a rendi hatalomnak voltak a szervei.³⁶ Ráadásul a himlőoltást leginkább felkaroló szabad királyi városok nem tartoztak a megyék hatósága alá. A himlőoltási rendeletek végrehajtását illetően is tudatosítanunk kell tehát, hogy ez idő tájt kettős hatalom:

³² Gortvay (1953) 14

³³ Unger (1982) 190-192

³⁴ Gortvay (1953) 104-105

³⁵ Balázs (2004) 12

³⁶ Kosáry (1990) 43-44

királyi (központi) és rendi (megyei) hatalom létezik Magyarországon (Erdélyt szinte külön államként, külön kormányzésekkel irányították).

Tehát az a tény, hogy 1813-ban megszületett a királyi dekrétum alapján egy helytartótanácsi rendelet – nem értelmezhető úgy, hogy ezáltal a himlőoltás valóban „országosan kötelezővé” is vált! Vélekedésünket ismét Rakittát idézve támasztjuk alá, aki az 1813-as év rendeleteit így kommentálta: „... *felszólíttatnak a hatóságok, hogy ezen ügynek a legszorgalmasabb gondját viseljék... hogy a kitűzött nagy cél az emberiség boldogítására mentül sikeresebben elérjék*”.³⁷ A végrehajtás tehát a megyéken múlt, és mint arra Unger is utal: a vármegye úgy hajtotta végre a rendeletet, ahogyan ő akarta. Vagyis, ahány megye, szinte annyiféle végrehajtási változat.

Ismét legjobb egy konkrét példát idézni.³⁸ *Hollán József*, Zala megye főorvosa 1814. november 7-én az alábbi jelentést terjeszti a megyegyűlés elé. Ennek előzményeként a Helytartótanács ismételt leirattal sürgette Zala megyét jelentéstételre a himlőoltás zalai állapotáról.

„... *a Tehén Himlő oltás dolga, melyet... (az 1813-as kegyes intimátum) ... az egész Országban elterjesztett: ebben a Tekintetes Megyében tsekély elő menetelt tett, mivel a lakosok, és gyermekek szülői... azt inkább ellenzik, és akadályoztatják*” – kezdi jelentését a főorvos, majd egy 3 pontból álló javaslatot terjeszt a megyegyűlés elé:

1. *„Méltóztassék a Tekintetes Vármegyének a fellebb említett Intimátumhoz képest, egy oltásbéli Filiaris Deputatiot fel állítani*
2. *Hathatós rendelkezéseket tenni, hogy a köz nép, ha önként nem engedi, és reá nem áll, ösztönrel is a maga, s gyermekei javára hajulljon*
3. *A Felséges Helytartó Tanácsot is, a Tehén Himlő oltás kevés előmeneteléről, valamint annak okáról tudósítani.*”

Blázy kutatásainak köszönhetően ismeretesek a további fejlemények: 1815-ben megalakul a „*Filiaris Deputatio*” – ekkor válik szervezetté a himlőoltás Zala megyében.³⁹ Az első számszerű adat 1818-ból származik, ekkor 10 767 oltás történt a kb. 270 000 lakosú megyében. Illetve ettől több gyermeket is beoltottak, de a „*nemes származásúakat név szerint nem lehetett nyilvántartásba venni*” – ezért azok száma hiányzik a kimutatásból.⁴⁰ Ez esetben is jól látható – hasonlóan a már idézett közép-szolnoki példához -, hogy még a himlőoltás szervezésében is figyelemmel kellett lenni a nemesi előjogokra. S még egy jellemző adat a vármegyei hozzáállásra. Az 1820-as évek vége felé lankadni kezd az oltási buzgalom, ennek egyik oka, hogy „*az anyák gyermekeiket az oltás elől eldugják*”. Ezért az említett *Filiaris Deputatio* arra kéri a megyét, rendeljen ki minden oltó seborvos mellé egy-

³⁷ Rakitta (1846) 13-14

³⁸ Blázy (1972)

³⁹ Blázy (1972) 159

⁴⁰ Blázy (1972) 160

egy pandúrt. Íme, a Nemes Vármegye válasza: „*A pandurok egyedül a Köz tsendesség és bátorság fentartása okáér, a gonosztevők üldözésére, nem pedig más mellékes dolgoknak tellyesítésére álltattatva fel, s ezen tekintetből, az Himlőt bé oltó Seb orvosok mellé sem alkalmazhatván...*”⁴¹ E fogalmazásból is látható, hogy Zala megye „mellékes” dolognak tekintette a hímlőoltás hatósági megszervezését, segítségét.

Nemes Zala vármegye vonakodása bizonyos mértékig meglepő, hiszen e megye rendjei már 1801-ben kiálltak a vakcináció mellett. *Asbóth János* (1768-1823) a keszthelyi nagyhirű *Georgikon* tanára,⁴² miután kilenc hónapos fiát Sopronban beoltatta, Keszthelyre visszatérve „*a minden hasznosnak fölfogására élénk*” *Festetits György* grófot felkérte a védhímlőoltás támogatására. A gróf viszont a megye rendjeihez továbbította e kérést. Idézzük a rendek válaszát:

„*Méltóságos Gróf!*

A tehen hímlőnek mostanában behozott oltása, mellyet hozzánk botsátott levelében méltóztatik velünk közleni, egyenlő óhajtással elfogadtatott, és meghagyatott minden Járásbeli Sebészeinknek, hogy ezen boldogságot eszközölő mód pontosabb megtanulása végett, Gutten, Nagyságod Orvosához, a ki különbben nálunk is járásbeli Sebész, folyamodjanak, és az a'ban vett előmenetelekről bennünket környülményesen tudósítsanak.

Költ Szala-Egerszegben 1801. Sept. 14-dikén s folyvást tartott köz gyűlésünkből

*Nagyságodnak kötelezett szolgálai Zala Vgye Rendei*⁴³

Olykor persze a túlzott szigor alkalmazása is gátat szabhatott a hímlőoltás elterjedésének. Ezt tanúsítják a Tolna megyében történtek. „*A lakosság – az oltás nem kötelező lévén – gyakran nyíltan ellenszegült az oltásoknak*” – írja kitűnő, levéltári forrásokon alapuló tanulmányában *Gutai*, aki a szekszárdi levéltárban számos panaszlevelet is talált. Ezek mindegyike a megyei főorvos, *Mosetig András* túlzottan erőszakos, sok esetben fenyegető fellépésére panaszkodik. 1806-ban Paks város bírójának pl. azt parancsolta, hogy az oltást ellenzőket „*kötözve hozassa elő*”, Kölesd bírójának pedig azt, hogy „*Bot és Korbátsbéli fenýtékkal kényszerítse az Asszonyokat a megjelenésre*”. A lakosság ellenszegülését csak fokozta az a tény, hogy *Mosetig* nem tudván magyarul, csak a seborvos tolmácsolásával próbálhatta meggyőzni a vonakodó szülőt az oltás hasznáról. A dolog odáig fajult, hogy 1809-ben a megye tiszti ügyésze marasztalta el a főorvost „*több jobbágyi állapotú embernek méltatlan zaklatásáért... különböző illetlen gyalázkodásaiért*” – kilátásba helyezve tisztségéről való elmozdítását is.⁴⁴ *Mosetig* védelmében azért tegyük hozzá, hogy az 1802. és 1811. év között a megyebeli összes oltások több mint egyharmadát ő végezte és a Helytartótanács 1814-ben arany érdempénzzel jutalmazta őt a hímlőoltásnak Tolna megyében való elterjesztéséért. Az elmondottak alapján azt várhatnánk, hogy Tolna megye az 1813-as helytartótanácsi rendeletre is gyorsan reagált.

⁴¹ Blázy (1972) 182

⁴² Pintér (1987)

⁴³ Básthly (1836) 307

⁴⁴ Gutai (1975) 243

Nem így történt: a „*Mentő-himlő béoltásra ügyelő deputatio*” csak 1816. május 9-én kezdte meg működését *Jobaházi Döry Károly* táblabíró elnökle alatt.⁴⁵ Egy évvel később, Mosetig lemondott hivataláról és az új tisztiorvos, *Babits Mihály* (1768–1830) - nagy költőnk dédapja – személyében a Deputatio olyan orvostagot kapott, aki „*a Kis Gyermekes Asszonyokhoz, a kisdedekkel való bánásban magát mindeneknek tetszése szerént viselvén*” új lendületet adott a himlőoltásnak Tolna megyében.

Tolna megye nem az egyedüli volt, ahol a deputatio elnöki tisztjét nem orvos töltötte be. Olvassunk bele, a Gortvay által is ismertetett Fejér vármegye filiális Deputatiojának tevékenységéről szóló, 1820-ból származó jelentésbe:

„... valamint minden Vármegyékben, úgy itt is filiális Deputatio nevezetett ki, mellynek Előülőjévé Tekintetes Végh Ignác Táblabíró Úr, Tagjaivá pedig a Járásbeli Fő-Szolgabíró Urak, Megyebeli Fő-Orvos Úr, és három Járásbeli Seb-Orvos Urak, a Catholicus Esperest (!) Urak, a Fejérvári ó-hitű Esperest Úr, a Reformátusok részéről a Zámolyi, és Fülei, Senior Nagy István, és Szabó Péter Urak, az Evangelicusok részéről pedig Malatides Dávid, Ondódi Senior Urak nevezetett ki.

A Lelki pásztoroknak kötelességeké tétetett, hogy a Népet gyermekeiknek béoltására buzdítsák, a Nótáriusoknak pedig, hogy mind azokat, akik még 15-ik esztendő által nem hágták, s természetesen nem himlőztek, öszveírják, s azon Lajstromot a Deputatio Előülőjének be mutassák.

Az egész Vármegye a Megyebeli Seb-Orvosok közt felosztott, akik is az általok kiszabott időben tartoznak Helységeiket bejárni, forspontot (előfogatot) ingyen kapván, ott a már béoltottakat megvizsgálni, s azokból a még óltatlan gyermekeket béoltani, akiket szüléikkel együtt a helység Elöljárói egy bizonyos közönséges helyre öszvehajtani tartoznak. A Helységek nyomtatott Tabellákat kapnak, amelyekbe a Seb-orvos köteleztetik (mindent) feljegyezni, s (azt) a Biztosság Előülőjéhez felküldeni...

A Seb-orvosok minden béoltott gyermekről (szegényeket értvén) 15 krajcárt kapnak a honi pénztárból. A béoltott gyermekek pedig, a mentő himlőn szerencsésen általesvén, biztosság levelet kapnak, az Előülő aláírása, és a Deputatio pecsétje alatt, a történt béoltásról⁴⁶.

Fejér megye esete a „társadalmi” összefogás példája: az oltás hatósági szervezéséért felelős deputációba nemcsak orvosok, seborvosok, hanem a köznép előtt nagy tekintélynek örvendő egyházi vezetők is bekerültek, elnöke pedig a nemesség támogatását élvező megyei táblabíró lett. Volt olyan megye is, amely annyira komolyan vette a szóban forgó deputatio ügyét, hogy a tiszti kalendáriumban annak elnökét is feltüntette a vármegyei tisztviselők közt. Így pl. az 1819-re kiadott kalendáriumból megtudhatjuk, hogy Esztergom megyében a „*Mentő-himlő béoltására rendelt Választáság Elölülője: Baranyai Ferenc Táblabíró*”.⁴⁷ Más megyében

⁴⁵ Gutai (1975) 245

⁴⁶ Gortvay (1953) 15

⁴⁷ Haykul (1819) 142

viszont úgy gondolták, az oltás egyértelműen orvosi feladat, ezért az oltási bizottságba is csak orvosokat és seborvosokat delegáltak és/vagy az elnöki tisztet a megyei főorvos töltötte be. Hont vármegyében pl. *Stéger János*.⁴⁸ Sajnos, a csak töredékesen megmaradt Hont megyei levéltárból nem lehet rekonstruálni a megyebéli deputatio alapítási évét, működésének fő irányát, hatékonyságát stb. Szerencsésebb helyzetben van a kutató Borsod megyével, melynek az 1813-as „*felsőbb rendelkezésre*” való reagálása jól ismert, hiszen azt *Palóczy László*, a megye „*első vice nótáriusa*” 1814. június 30-án nemcsak feljegyezte, de nyomtatásban is kiadta. A bevezetőből kiderül, hogy Borsod vármegye 1814. május 23-án tartott megyei közgyűlésében hozta létre az említett Deputatit, amely „*a maga gondolatjait, a Felsőbb Rendelés Rendszabásaival egybeolvasztván, a tehénhímlő béoltás terjesztésének Plánumát dolgozta ki*”. A Deputatio „*előülője*” a megye országosan ismert főorvosa *Benkő Sámuel* (1743-1825) lett, aki már 1781-ben kiadta Kassán *A hójagos hímlőről való tanács adás-át*. Tagjai a Miskolcon lakó *Ambrózy Sámuel* és *Szathmáry József* orvosdoktorok valamint *Kálmán Ferenc*, *Oeppinger Károly* és *Molnár György* „*kézi Orvos Urak*”, azaz seborvosok. A Deputatio saját pecséttel is rendelkezik: „*Sigillum Deputationis Filialis Vaccinae Inclyti Comitatus Borsodiensis*”, ez kerül rá a beoltásról kiadott bizonyosság levélre, ill. a tehénhímlő-oltásban való járatosságot bizonyító igazolásra. Ezek után nézzük, milyen „*plánumot*” (tervezetet) dolgozott ki a szakemberekből álló borsodi bizottság. Legfontosabb pontjai a következők:

- A papok évente kétszer prédikáljanak az oltásról
- A földesurak s egyáltalán a „*tisztességesebb rendű Emberek*” példát mutassanak
- Az ellenszegülőket a szolgabíró jelentse a Deputationak
- A nép számára írott munkák ingyen osztassanak
- Kereszteléskor ill. a „*környülméletléskor*”⁴⁹ oktassák ki a szülőket
- Oltási bizonyosság-levél nélkül senki sem kaphat „*Oskolai Stipendiumot*” és nem vehető fel inasnak
- Évente kétszer legyen oltás, melyet előre bejelentenek és ilyenkor a járásbeli „*kézi orvos*” helységről helysége járva fog oltani
- Minden száz szegény gyermek beoltása után 12 forint lesz a jutalom ill. a szegényebb sorsú s lehetőségű nemesek és honoratiorok⁵⁰ gyermekenként 12 krajcárt, a tehetősebbek „*önnön szabados tetszések szerint*” fizetnek az oltásért
- A bizottság elnöke április és október végén tesz jelentést a megyegyűlésnek ill. májusban és novemberben jelentést küld a Helytartótanácsnak.

⁴⁸ Kiss (1988)

⁴⁹ Az apa kötelessége újszülött fiúgyermekét a születésétől számított 8. napon a rituálénak megfelelően körülméltetni (circumcisio) (Rosenberg, L.: *A Sulchan Aruch* (A zsidó vallás törvényei) dióhéjban, Miskolc 1936, 40.

⁵⁰ Honoratiorok: magasabb műveltséggel és ennek megfelelő társadalmi állással rendelkező, ám származásuk szerint nem nemes egyének (ügyvédek, orvosok, mérnökök stb.), akik nem munkabért, hanem tiszteletdíjat (honorárium) kaptak.

Az olvasottak alapján úgy gondolhatnánk, hogy Borsod megyében korán sínre került a tehénhimlőoltás ügye. Ám alig telt el három-négy év és a Benkő helyére lépő új megyei főorvos, a már említett Szathmáry (Paksi) József (1788-1837) szükségét érezte „*a közrendűek megvilágosítására és nyugtatására*” egy „*rövid értekezést*” közzé tenni. Az 1818-ban, Budán kinyomatott dolgozatának 1817. augusztus 18-án keltezett előszavában jelzi, hogy az 1813-as helytartótanácsi rendelet szellemében fogott tollat, mert látja: „... *különösen, e mi Tekintetes Vármegyénkben, leginkább a Népek bal vélekedései vetnek gátat ezen jóltevő czélra tett Bölcs Intézeteknek*”.

Ennek megfelelően értekezése nagy részében a tehénhimlő-oltás előnyeit taglalja, ekként summázva véleményét: aki ennyi példa és felvilágosítás után is nem engedi gyermekét beoltatni, az rossz keresztény, rossz felebarát és rossz hazafi⁵¹ (Szathmáry, 65). Szathmáry érveit a helytartótanács is annyira meggyőzőnek találta, hogy *Bene Ferenc* újra kiadott *Rövid oktatása* mellett Szathmáry értekezését is megküldte a vármegyéknek, pl. Tolna megyébe is.⁵²

Témánk szempontjából az említetteknel fontosabb az a tény, hogy Szathmáry, megyei főorvosként egy újabb, kilenc pontos javaslatot terjeszt a tekintetes Borsod Vármegye elé.

E pontok röviden, tömörítve:

1. Minden újszülött bejelentessen az orvosnak
2. Három hónapos korában beoltasson
3. Nyolc nap múlva az oltottakat ellenőrizni kell, többek közt azért is, hogy „belőlők, ismét más rendbéli gyermekeket olthasson”
4. Iskolába, céhbe, cselédnek csak oltott személy vehető fel
5. Ha valahol himlő üt ki, a házra karantén vettessen „még a himlő le nem szárad a ház gazdájánál lévőkről”
6. Aki ellenáll az oltásnak, büntetendő
7. Falukon a seborvos három hónaponként oltson
8. A beoltottakról jelentést tegyen
9. A fenti pontokat a papok a szószékről hirdessék ki és „tudattassanak a céhmesterekkel is”.

A felsorolt pontok jól illusztrálják, mit jelentett a fentebb tett állításunk: ahány megye, annyiféle végrehajtás. Néhány közös vonás azonban felfedezhető a megyei „végrehajtásokban”. Pl. hogy valamennyi megyében a rendelkezések valódi „végrehajtói” a (járási) seborvosok, „kézi orvosok” voltak, akik munkájukhoz hol kaptak, de többnyire nem kaptak hatósági (szolgabírói) segítséget. Jól példázza ezt, Nógrád megye főorvosának, *Bérczy János*nak (1776-1839) 1828. november 29-i jelentése: „... *sok helységekben, hol az oltásnak*

⁵¹ Szathmáry (1818) 65

⁵² Gutai (1975) 247

történnie kell, a helységnek előjárói, a felsőbb rendelkezéseknek értelme ellen, nemcsak nem akarnak jelen lenni az oltás munkáján, holott jelenlétük arra nézve leginkább szükséges, hogy a foganatosan tett oltásról hiteles bizonyosság levelet adhassanak; de még a beoltandó gyermekek összegyűjtésének kötelessége alól is ki akarják vonni magukat, úgy hogy gyakran az orvos egész napot eltölt, s nem olthat be többet öt-hat gyermeknél.”⁵³.

A „hatóságot” képviselő előjárók ilyen viszonyulása a hímlőoltáshoz annál inkább szembeötlő, hogy Bérczy már hét évvel korábban, az 1821-es évi jelentésében ezt írta: „...ha tekintetes nemes vármegyének kegyes segítsége a járásbeli tisztviselő uraknak közbenjárások által még a mi orvosi igyekezetünkhöz járulni fog, valóban ígérem... a jövő esztendőekben sokkal tetemesebb számban fognak lenni azon szerencsések, kikkel a mentőhímlőnek idvességés hasznát közölni fogjuk”.⁵⁴

A már említett rendi, megyei hatalom miatt az oltó orvosok a Helytartótanáctól csak szakmai segítségre számíthattak. A Helytartótanács Budán, 1813-ban, több nyelven kinyomtatott „oltási szabályzatot” küldött a megyékbe. Ennek 41 §-a pl. előírta számukra az oltási napló vezetését, hogy ennek adatait összesítve minden év május 8-ig ill. november 8-ig jelenthessék a megyei főorvosnak. Az utolsó, 46. § arra utasítja az oltó orvost, hogy emberi hímlővel való oltást, tehát variolációt ne végezzen, és figyelmeztesse az ehhez ragaszkodó szülőt, hogy az ilyen oltás hímlőjárványt indíthat be. Ezen kívül, már egy évvel korábban megjelent a *Magyar Ország Orvossainak és Seborvossainak számokra készült Oktatás a Mentő-hímlőnek béoltásáról* című kiadvány is. Ez is megjelent a nemzetiségek nyelvén is, pl. szlovákul: *Dokonale Winaucenj Stepěni-Ochranici 1812ho* címmel. A 31 lapos füzetet az egyetem nyomdája hozta ki.⁵⁵

A Helytartótanács más módon is igyekezett „országosan elterjedtetni” tenni a hímlőoltást. 1815-ben kötelezővé tette a pesti orvosi karon a védhímlőoltás gyakorlatának oktatását - vajon, ki oktatta, Győry kartörténete nem tesz említést róla - majd 1824-ben *Gebhardt Ferenc* orvosprofesszor vezetése alatt *Védhímlő Intézetet* létesített az orvosi karon.⁵⁶ Ezzel enyhült a hatósági orvosok egyik gondja: az oltóanyag utánpótlása, beszerzése. 1826. április 29-én pedig a protomedikus, Lenhossék Mihály helytartósági tanácsos elnöklele alatt *Hímlőoltásügyi Központi Bizottság* alakul Pesten. Tagjai – többek közt – Buda város fizikusa, *Forgó György*, Pest város fizikusa, *Köffinger János*, Pest város főfizikusa *Windisch Lipót* és *Kováts Mihály* orvosdoktor.⁵⁷ (Gortvay nem tesz említést erről az eseményről). Talán e funkciójának is köszönhetően, *Lenhossék*, mint országos főorvos, 1829-ben a *Summa preceptorum in administrando variolae vaccinae negotio per Regnum Hungariae observandum* című munkájával „az egész hímlőoltási ügyet újra és részletesen szabályozta”⁵⁸. A hat fejezetre osztott szabályzatban a hatodik foglalkozik a hímlőoltással kapcsolatos hatósági teendővel.

⁵³ Leblancné Kelemen (1976) 94

⁵⁴ Leblancné Kelemen (1876) 94

⁵⁵ Petrik (1891) 850

⁵⁶ Gortvay (1953) 15

⁵⁷ Daday (1966) 151

⁵⁸ Gortvay (1953) 16

Az elmondottak alapján leszögezhetjük: az ismételt helytartósági rendeletek, ill. Lenhossék-féle szabályozás ellenére a fentebb vázolt államhatalmi szerkezet megléte miatt a védhimlő-oltást illetően a 19. század első harmadában nem lehetett szó a közvetlen kényszer országos alkalmazásáról, a „kötelező oltás” bevezetéséről. A bőséges, himlőoltást szorgalmazó „oktatások”, prédikációk ellenére még mindig él az „antivakcinás” urak véleménye a himlő „kötelező” átvészeléséről. Erre utal gróf *Széchenyi István* is, 1830-ban megjelent *Hitel* c. könyvében:

„Ugyan hol alapodik annak igazsága: hogy halálos betegség nélkül igazi férfiségra nem fejlődhetni ki – dussá nem lehetni előleges bukás nélkül – erényessé nem, bűnhődés s

Vaccina feltalálása előtt mennyivel nagyobb számu kisedd hala meg mint most; de azért mert sok szülő tudatlanságában több gyermekét veszté el himlőben, minekelőtte vaccinához nyult volna, nem az következik: hogy mineküink is több gyermeket kell feláldoznunk s illy szomorú crisen átésnünk utóbbi magzatink megmentése végett; hanem hogy mi ujabbak s így több tapasztalásuak legkisebb crisen se vagyunk kénytelenek átvergődni, hanem minden gyermekeinket elsőüül utólsóig a természet örök, habár titoktele törvényei szerint a himlőüül megóhatjuk... Minden egyébbel szint így van. „⁵⁹

S hogy a *Kossuth* által majd „a legnagyobb magyarnak” nevezett *Széchenyi* szavai később sem vesztek aktualitásukból, arra ismét a „szemtanút”, *Rakittát* idézzük, 1846-ból:

*„...a himlőoltási ügy honunkban igen jól és üdvösen van elrendezve, csupán egy ohajtás vagyon még hátra, valjon ezen üdvös rendelmények, pontosan meg is tartatnának, s ne kellene hallani többet, hogy az oltás dacára, ebbe vagy amabba a megyébe ismét dühöngött a himlő járvány”.⁶⁰ Egyetérthetünk tehát a fertőző betegségek történetének kiváló magyar kutatójával, *Regöly-Mérei Gyulával*: „*Lenhossék Mihály Ignác, mint protomedikus ajánlotta az általános alkalmazást, de azt csak az 1876. évi XIV. tc. írta elő kötelezően*”⁶¹.*

⁵⁹ *Széchenyi* (1830) 260

⁶⁰ *Rakitta* (1846) 15

⁶¹ *Regöly-Mérei* (1969) 76

IRODALOM:

- BALÁZS PÉTER: *Generale Normativum in Re Sanitatis 1770. Szervezett egészségügyünk 1770-es alaprendelete.* Piliscsaba – Budapest, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2004.
- BÁSTHY JÓZSEF: *Magyarok Emléke, a vele rokon s azon egy kormány alatti Nemzetekével, 1526. óta.* I. kötet, Buda, 1836.
- BEHBEHANI, ABBAS M.: The Smallpox Story: Life and Death of an Old Disease. *Microbiological Reviews.* 47 (1983) No 4, 455-509.
- BEKE: *Anzeige. Intelligenzblatt für Ungarn.* Als Beylage zur Pressburger Zeitung 73 (1801) Szept. 15, 757-758.
- BLÁZY ÁRPÁD: A hímlőoltás bevezetése Zala megyében a XIX. sz. első felében *Comm. Hist. Artis Med.* 64-65 (1972) 157-163.
- CARRO, JOHANN DE: *Beobachtungen und Erfahrungen über die Impfung der Kuhpocke. Aus dem Französischen übersetzt von Doktor Joseph von Portenschlag.* Wien, 1801.
- DADAY ANDRÁS: Adatok a magyarországi hímlőoltás történetéhez (1825-1835). *Comm. Hist. Artis Med.* 40 (1966) 151-157.
- Dörnyei Sándor: Régi magyar orvosdoktori értekezések 1772-1849. második kötet. Bp., BORDA Antikvárium, 2001
- DUKA ZÓLYOMI NORBERT: Pozsonyi hímlőjárványok és hímlőhalálozások a 18. század végén (1786-1800). *Történeti statisztikai tanulmányok* 3, Budapest, 1977. 325-348.
- FRIEDRICH ILDIKÓ: The spreading of Jenner's vaccination in Hungary. In: *Medical History in Hungary 1972. Presented to the XXIII International Congress of the History of Medicine.. Comm. Hist. Artis Med. Supplementum 6.* (1972) 139-155.
- GORTVAY GYÖRGY: A hímlőoltás magyar története. Orvostörténelmi tanulmány. *Népegészségügy* (1950) 12. sz. 673-682.
- GORTVAY GYÖRGY: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története.* I. kötet. Bp., Akadémiai Kiadó, 1953.
- GUTAI MIKLÓS: Tolna megye egészségügyének története az 1801. és 1831. év között. In: K. Balog János (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből VI.* Szekszárd, Tolna Megyei Tanács Levéltára, 1975. 207-274.
- GYÖRY TIBOR: *Az orvostudományi kar története 1770-1935.* Bp., Pázmány Péter Tudományegyetem, 1936.
- HAYKUL ANTAL: *Tiszti Kalendárium MDCCCXIX-dik esztendőre – első esztendő.* Bécs, 1819.
- JOCHMANN, G.: *Pocken und Vaccinationslehre.* Wien und Leipzig, 1913.
- KAPRONCZAY KÁROLY: Schraud Ferenc. *Orv. Hetil.* 117 (1976) 358-360.
- KAPRONCZAY KÁROLY: Adatok a hímlőoltás magyarországi elterjedéséhez. *Egészségtudomány* 38 (1994) 260-267.
- KAPRONCZAY KÁROLY: *Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből.* Libri Historiae Medicinae sorozat. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2001.
- KAPRONCZAY KÁROLY: Adatok a hímlőoltás magyarországi elterjedéséhez. *Orv. Hetil.*, 144 (2003) 1093-1095.
- KISS LÁSZLÓ: A hímlőoltás kezdete Hont megyében a XIX. század első évtizedeiben. *Comm. Hist. Artis Med.* 121-124 (1988) 147-151.

- KISS LÁSZLÓ: J. de Carro (1770-1857): Jenner eurázsiai prófétája. *Orv. Hetil.*, 136 (1995) 2405-2408.
- KISS LÁSZLÓ: Ki volt a magyar Jenner? *Orv. Hetil.*, 138 (1997) 224-225.
- KISS LÁSZLÓ: Gólya, csőrében kígyóval: Pillmann István Lőrincz (1751-1815). Palócföld orvosai 4. *Gömörország* 9 (2008) 54-56.
- KOSÁRY DOMOKOS: Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867. Magyarok Európában III. Bp., Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1990.
- LEBLANCNÉ KELEMEN MÁRIA: Adalékok a reformkori Nógrád megye egészségügyi helyzetéről, Bérczy János főorvos munkásságáról. *Comm. Hist. Artis Med.* 80 (1976) 91-99.
- MAGYARY-KOSSA GYULA: *Magyar Orvosi Emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből.* I. kötet, Bp., 1929.
- PALÓCZY LÁSZLÓ: *A tehénhimlő beoltása terjesztésének elővitelére a felsőbb rendelések hagyománya*hoz képest a megyebéli tisztviselők, orvosok, szülők és a városok s helységek elöljárói számára T. N. Borsod vármegye által kidolgoztatott közönséges rendszabás és utasítás. Miskolc, 1814.
- PETRIK GÉZA: *Magyarország Bibliographiája 1712-1860.* Harmadik kötet. Bp., Dobrowsky Ágost kiadása, 1891.
- PINTÉR JÁNOS: Asbóth János (1768-1823) in: Für Lajos – Pintér János (szerk.): *Magyar Agrártörténeti Életrajzok A-H.* Bp., Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1987. 53-55.
- RAKITTA ALAJOS: *A himlőoltás története Magyarországon.* (Dissertatio inauguralis medica de historia vaccinae in Hungaria). Pest, 1846.
- REGÖLY-MÉREI GYULA: Fejezetek a fertőző betegségek történetéből (Gerlóczy Zsigmond emlékére). *Comm. Hist. Artis Med.* 50 (1969) 57-86.
- SPIELMANN JÓZSEF: Nyulas Ferenc emlékezete. *Orv. Hetil.* 125 (1984) 1578-1581.
- SZATHMÁRY JÓZSEF: *A Tehénhimlő-oltásról való rövid értekezés leg inkább a közrendűek megvilágosítására és nyugtatására intézve.* Budán, A kir. Magyar Universitas betűivel, 1818.
- SZÉCHENYI ISTVÁN: *Hitel.* Pest, Trattner-Károlyi ny., 1830.
- UNGER TAMÁS: *Történelem a szakközépiskolák II. osztálya számára.* 4. kiadás, Bp., Tankönyvkiadó, 1982.
- WYKLICKY, HELMUT: Zur Geschichte der Impfung in Österreich. *Österreichische Apotheker-Zeitung* 41 (1987) 359-360.

LÁSZLÓ KISS, MD, CSc. Dr. habil
physician
93008 Čilizská Radvaň 284
SLOVAKIA

SUMMARY

It's a still discussed question when did the vaccination become compulsory countrywide in Hungary. The medical literature does not provide a definite answer. Years 1804, 1813, 1829 and 1876 are mentioned in earlier essays. Concerning the earlier dates it has to be noted that before 1848/49 there was neither a government, nor Ministry of Health in the modern sense. In those days there were two types of authority: royal (central) and local (county). The whole internal administration, including health care, belonged to the competence of Consilium locumtenentiale (Governor's Council). All the royal decrees from Vienna were forwarded to the counties under the control of the Consilium locumtenentiale. The county as the autonomous organization of the local nobility was responsible for the execution of the decrees of the Consilium locumtenentiale. However, the way of execution varied from county to county. Therefore, there did not exist a universal implementation of vaccination. This statement may be confirmed by examples from counties Zala, Gömör, Tolna, Borsod, Hont. Vaccination was made compulsory nationwide by the Law XIV/1876 on public health.

